

TÜRKİYE'DEN ALMANYA'YA İŞÇİ GÖÇÜNÜN TÜRK SİNEMASINA YANSIMASI*

Selen KOÇAK

Özet: 1960'lı yıllarda başlayan Türkiye'den Batı Avrupa'ya işçi göçü sinema alanını da etkilemiş ve Türk sinemasında göç konulu filmler yapılmaya başlanmış, “Almanya Acı Vatan”, “Gurbetçi Şaban” ve “Sarı Mercedes” gibi filmlerle göçün toplumsal boyutu ele alınmıştır. Bu çalışmada da Türkiye'den Almanya'ya işçi göçünün nedenleri ve süreci ve göçmenlerin kendi aralarında geliştirdikleri ilişkiler “Almanya Acı Vatan”, “Gurbetçi Şaban” ve “Sarı Mercedes” filmleri üzerinden ele alınmaktadır. Nitel araştırma deseninin kullanıldığı bu çalışmada, filmler görsel analiz yöntemi ile incelenmiştir. Analiz sonucunda üç filmde de Türkiye'den Almanya'ya göçün ekonomik nedenlerle gerçekleştiği, göç sürecinde ve göçmenler arasında kurulan ilişkilerde ilişki ağlarının önemli bir rolü olduğu görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Göç, görsel analiz, sinema, ekonomi temelli göç teorileri, ilişki ağı teorisi.

Reflection of Labor Migration from Turkey to Germany on Turkish Cinema

Labor migration, which started from Turkey to Western Europe in 1960s, also influenced the field of cinema and in Turkish cinema, films about migration have been made since then, the social dimension of migration was evaluated including “Almanya Acı Vatan”, “Gurbetçi Şaban” and “Sarı Mercedes”. In this study, the causes and process of labor migration from Turkey to Germany as well as the relations which migrants develop among themselves are evaluated through “Almanya Acı Vatan”, “Gurbetçi Şaban” and “Sarı Mercedes”. In this study, qualitative research design was used these films were analyzed through the visual analysis method. At the end of analysis, it has been perceived in all three films that people migrated from Turkey to Germany because of economic reasons and the relational networks played a very important role in the relations set up among migrants and migration process.

Key words: Migration, visual analysis, cinema, economy based migration theories, network theory.

Giriş

Göç, hem ulusal hem de uluslararası alanda sosyolojik, kültürel, tarihsel, psikolojik, ekonomik ve politik bağlamda önemli bir süreci kapsamı nedeniyle yıllardır pek çok alanın çalışma konusu olmuştur. Son yüzyılda

* Bu makale “Türkiye'den Yurt Dışına İşçi Göçünün Türk Sinemasına Yansımaları: Almanya Örneği Üzerinden Görsel Analiz” (Koçak, 2015) adlı yayımlanmamış yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

yaşanan en büyük kitlesel göç hareketi ise İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Batı Avrupa ülkelerinin işgücü ihtiyacını karşılamak ve ekonomik kalkınmalarını sağlayarak sanayileşmelerini tamamlamak amacıyla çevre ülkelerden işgücü talep etmesiyle gerçekleşmiştir. Bu talep doğrultusunda Türkiye de 1960'lı yıllardan itibaren başta Almanya olmak üzere bazı Batı Avrupa ülkeleri ile rotasyon ilkesine dayalı işçi göçü anlaşmaları imzalamıştır. Ancak rotasyona dayalı olarak giden bu işçilerin bir kısmı bir müddet sonra dönme eğilimlerinden vazgeçerek, gittikleri ülkelerde kalıcı hale gelmeye başlamışlardır (Abadan-Unat, 2006). Göçün ilk dönemlerinde öngörülemeyen bu durum beraberinde sosyolojik, kültürel, psikolojik ve ekonomik birtakım sorunlara neden olmuştur.

Toplumda yaşanan bu tür toplumsal olaylar ve sorunlar genellikle o toplumun sanatsal yapıtlarına yansımaktadır. Sinema ise toplumsal değişimleri ve sonuçlarını topluma gösteren önemli sanat eserlerinden biridir. Bu bağlamda göç olgusu Türk sinemasına da yansımış ve göçün nedenlerini, göç sürecini ve göç sonrasında ortaya çıkan toplumsal sorunları işleyen filmler yapılmıştır. Bu filmler göç olgusunu daha görünür kılarak, göçün öneminin toplum tarafından daha iyi anlaşılması noktasında önemli araçlardan biri olmuştur. Ayrıca bu filmler göç sosyolojisi çalışmaları bakımından da sosyologlara önemli bir görsel veri sağlamıştır. Literatüre baktığımızda, göç ve sinema ile ilgili çalışmalar yapılmış olmakla birlikte, bu çalışmalar genellikle sinema alanında yapılan çalışmalardır. Göç sosyolojisi alanında göçü sinema üzerinden teorik bir perspektifle ele alan çalışmalar ise daha azdır. Bu noktada göçün nedenlerini ve sürecini, göçmenler arasındaki ilişkileri yansıtan filmlerin göç teorileri bağlamında incelenmesi göç sosyolojisi alanında önemli veriler sağlayacaktır. Bu amaçla çalışmada göçmen işçilerin Türkiye'den Almanya'ya gitme nedenleri, göç sürecinin hangi yollar aracılığıyla gerçekleştiği ve göçmenler arasındaki ilişkilerin nasıl olduğu "Almanya Acı Vatan", "Gurbetçi Şaban" ve "Sarı Mercedes" filmleri üzerinden görsel analiz ile ele alınmaktadır.

1. Türkiye'den Batı Avrupa'ya İşçi Göçü ve Bunun Sinemaya Yansımaları

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Batı Avrupa ülkelerinin nüfus yapısı olumsuz yönde etkilenerek çalışabilecek işgücü oranı düşünce, Batı Avrupa ülkeleri Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya, Cezayir gibi çevre ülkelerden artan işgücü talebinde bulunmuştur. Türkiye'den Avrupa'ya ilk kitlesel işçi göçü de bu talep kapsamında gerçekleşmiştir. Batı Avrupa'nın çevre ülkelerden işgücü talepleri 1950'li yıllarda başlamış ve 1956 yılında Avrupa Ortak Pazar ülkeleri, Roma Antlaşması ile hukuksal varlığına kavuşarak bir göç bölgesi haline gelmiştir (Abadan-Unat, 2006, ss. 51-52). Ancak Türkiye'deki kitlesel göç hareketi diğer ülkelere göre, daha geç başlamıştır. Bu noktada Abadan-Unat (2006, ss. 53-54), Türkiye'den Avrupa'ya işçi göçünü beş aşamada değerlendirmektedir.

Birinci aşama 1950'li yıllarda bireysel girişimler ve özel araçlarla yapılan göç hareketini kapsamaktadır. Bu dönemde diğer ülkelerden Avrupa'ya olan işçi göçleri daha çok ikili anlaşmalar aracılığıyla gerçekleşirken, Türkiye'den giden göçmenler bireysel girişimler ve özel araçlar kanalıyla gitmişlerdir. Bireysel girişimlerle yapılan göç hareketi Türkiye'deki sanat okulu öğrencilerinin staj yapmak için Almanya'ya gitmesi şeklinde olurken; özel araçlarla yapılan göç hareketi Türkiye'nin endüstrileşme hareketlerine hız kazandırmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Buna göre, Hamburg'daki Zentralverband des Deutschen Handwerks (Alman Sanatkârlar Genel Merkezi) Türkiye Esnaf ve Sanatkârlar Konfederasyonu ile işbirliği sürecine girmiş, Türk-Alman Ekonomik İlişkiler Araştırma Enstitüsü kurulmuş, Hamburg, Bremen ve çevresindeki tersanelere kayıkçı, elektrikçi gibi kalifiye elemanlar bulunmaya çalışılmıştır. Ancak 1961 Anayasası ile birlikte Türk vatandaşları seyahat etme hakkına kavuşunca Türkiye'den Avrupa'ya olan göç hareketi yeni bir kimlik kazanmış ve Türk dış göç hareketinde ikinci aşama olan 1960'lı yıllar başlamıştır (Abadan-Unat, 2006, ss. 55-58).

1960'lı yıllarda devlet aracılığıyla Batı Avrupa ülkeleriyle yapılan ikili anlaşmalar sonucunda pek çok kişi işsizlik nedeniyle ve daha yüksek ücretlere kavuşmak için göçmen işçi olarak Avrupa'ya gitmiştir. Federal Almanya'daki Türk işçi sayısı 1961 yılına kadar 7000 iken, bir yıl sonra 18.558'e, 1967 yılına kadar da 204.000'e ulaşmıştır (Gitmez, 1983, ss. 20-21). İşçilerin çalışma sürelerinin uzatılmasını istemelerinin nedeni ise göçmenlerin temel amacının Türkiye'ye döndüklerinde bağımsız bir işyeri açabilecek kadar parayı biriktirmek olmasıdır (Abadan-Unat, 2006, s. 60). Bu noktada Türk işçilerin Almanya'da kalma sürelerini uzatma isteklerinin en önemli nedeni ekonomik kaygılardır.

Türk işçilerin ekonomik kaygılar nedeniyle Türkiye'ye dönmek istememelerine rağmen, 1966-1967 yıllarında ortaya çıkan ekonomik duraksamayla, Almanya'da çalışan Türk işçilerin 20.000'ini işsiz kalmıştır (Tuna, 1968, s. 354). Ancak Almanya'nın ciddi tedbirler alması sonucunda bu ekonomik sıkıntı kısa sürede aşılmıştır. 1970'li yıllarla birlikte Avrupa ülkeleri artık göçmenlerin kalıcı olduğunu anlamış ve bu çerçevede Türkiye ile göçmenlerin sosyal haklarını güvence altına alan ikili anlaşmalar imzalamaya başlamışlardır. Ancak 1973 yılında Avrupa'da patlak veren petrol kriziyle birlikte, başta işsizlik olmak üzere ekonomik sorunlar ortaya çıkmış ve bunun sonucunda Avrupa ülkeleri işçi alımını durdurma kararı almıştır. Avrupa ülkelerinin bu kararı almasına karşın, Türk işçiler aile birleşimi yasası kapsamında Türkiye'deki ailelerini de yanlarına alarak (Abadan-Unat, 2006, ss. 62-67), Almanya'da kalıcı hale gelmeye başlamışlardır. Bu noktada Şahin Kütük (2015, s. 404), işçilerin ailelerini yanlarına aldırmasıyla göçmenlerin ülkeleri ile olan

bağlarının kopmadığını, aksine bu sefer ailecek geride kalanlara bir özlem duyulduğunu belirtmektedir.

Türk işçilerin ailelerini yanlarına aldırmasıyla, 1980’li yıllarda çocukların eğitimi sorunu ortaya çıkmış, çocukların dil konusunda yetersiz olması eğitim sorunlarının en önemli nedeni olmuştur. Ayrıca göçmenlerin sayısının artması nedeniyle getto yaşamı, dernekleşme hareketleri başlamış, sığınma istekleri artarak, vize zorunluluğu ve dönüşü özendirilen yasalar çıkarılmıştır (Abadan-Unat, 2006, ss. 68-72). Türkiye’den yurt dışına işçi göçünün beşinci aşaması olan 1990’lı yıllarla birlikte ise Avrupa ülkelerinde göçmenlere yönelik uyum politikaları geliştirilmeye başlanmış ve Türk göçmenler için Alman vatandaşlığı fırsatı doğmuştur. Ancak bu olumlu gelişmenin yanı sıra Batı’da “yabancı düşmanlığı” kavramı oluşarak, göçmenlere karşı olumsuz bir tutum geliştirilmiştir (Abadan-Unat, 2006, s. 78). Ayrıca bu aşamalara ek olarak Almanya’nın göçmenlere vize verilmesini dil ve vatandaşlık sınavı şartına bağlaması nedeniyle, aile birleşimlerinin zorlaştığı yeni bir aşamanın oluştuğundan da söz edilmektedir (Abadan Unat, 2006; Şahin, 2010).

Türkiye’den Avrupa’ya göç Türk sinemasına da yansımış ve 1960’ların sonundan itibaren göç konulu filmler yapılmaya başlanmıştır. 1970’li yılların sonu ile 1980’li yıllarda toplumsal gerçekçi bir bakış açısına doğru kayan filmlerle de göçmenlerin yaşadığı toplumsal, kültürel, psikolojik sorunlara odaklanılmış ve onların göç ettikleri ülkelerdeki yaşama ve çalışma koşulları ele alınmıştır. Bu bağlamda 1969’da Halit Refiğ tarafından çekilen “Bir Türk’e Gönül Verdim”, 1972’de Türkan Şoray tarafından çekilen “Dönüş”, 1974’de Orhan Aksoy tarafından çekilen “Almanyalı Yarım” ve “El Kapısı” filmleri göçle ilgili olarak yapılan ilk filmlerdir.

1975 yılında gösterime giren yurt içinde ve dışında büyük ses getiren Tunç Okan’ın “Otobüs” filmi ise olumlu ve olumsuz pek çok görüş almıştır. Olumlu görüşler genellikle filmin Doğu ile Batı arasındaki uçurumu göstermesi şeklinde ifade edilirken, olumsuz görüşler, filmin gerçekçi olmadığı yönündedir (Esen, 1993, s. 23). 1979 yılında Şerif Gören tarafından çekilen “Almanya Acı Vatan” filmi ise Almanya’daki Türk işçilerinin çalışma koşullarını gerçekçi bir bakış açısıyla yansıtan ilk Türk filmi (Karadoğan, 2005, s. 35) olarak değerlendirilir. “Almanya Acı Vatan” ın ardından 1979 yılında Tuncel Kurtiz tarafından çekilen “Gül Hasan” ve 1984 yılında Yusuf Kurçenli tarafından çekilen “Ölmez Ağacı” yine dış göçle ilgili olan filmlerdir. 1985 yılında Kartal Tibet tarafından çekilen “Gurbetçi Şaban” filmi ise kaçak işçilerin Almanya’da düşük ücretlerle insanlık dışı koşullarda çalışmasını işleyen ve yabancı-Alman ayrımını dönemin göçmen politikaları ile birlikte veren komedi türünde bir filmidir (Koçak, 2015, ss. 45-46).

Göç konusuyla ilgili film çeken yönetmenlerden biri de Tefvik Başer'dir. Başer'in sırasıyla "Kırk Metrekare Almanya" (1986), "Yanlış Cennete Elveda" (1989) ve "Elveda Yabancı" (1991) adlı filmleri göç konusunu işlemektedir. 1988 yılında ise Şerif Gören "Almanya Acı Vatan" dan sonra göç konulu ikinci filmi olan "Polizei"ı çekmiştir.

Göç konusunu işleyen bir diğer film olan "Sarı Mercedes" ise yine Tunç Okan tarafından çekilmiştir. Çekimlerine 1987 yılında başlanıp yaklaşık altı yılda tamamlanan filmi Okan, Adalet Ağaoğlu'nun "Fikrimin İnce Gülü" adlı romanından uyarlamıştır (Dorsay, 2004, s. 71). 1990'lı yıllara gelindiğinde ise Sinan Çetin tarafından çekilen "Berlin in Berlin", Mustafa Kara tarafından çekilen "Umut Adası" filmleri yine dış göçle ilgili olan filmlerdir. Ayrıca Alman sinemasında Türk asıllı Alman yönetmen Fatih Akın tarafından çekilen "Kısa ve Acısız" (1998), "Solino" (2002) ve "Duvara Karşı" filmleri de yine konusunu göçün oluşturduğu filmlerdir.

Bu çalışmada ise "Almanya Acı Vatan", "Gurbetçi Şaban" ve "Sarı Mercedes" filmleri üzerinden Türkiye'den Almanya'ya olan işçi göçünün nedenleri, nasıl gerçekleştiği ve Türk göçmenler arasındaki ilişkiler ele alınacaktır.

2. Göç ve Göç Teorileri

Değişik faktörlere dayanan uluslararası göç hareketi son yarım yüzyılda beş kıtayı etkileyen bir süreç olmuş ve son elli yıldır gelişmiş ülkelerin sosyal bilimcileri tarafından ele alınarak kuramsal çalışmalar yapılmıştır (Abadan-Unat, 2006, s. 19). Bu bağlamda göç alanında birçok teori bulunmaktadır. Bu teoriler, temelde ekonomi temelli göç teorileri, göç sistemleri teorisi, dünya sistemleri teorisi, ilişkiler ağı teorisi ve ulusötesi göç teorileri olmak üzere sınıflandırılabilir. Bu çalışmada ise ekonomi temelli göç teorileri ve ilişki ağı teorisi eklektik olarak kullanılmaktadır.

Göçün gerçekleşme nedenlerinin başında genellikle ekonomik gerekçeler gelmektedir. 1960'lı yıllarda Türkiye'den Batı Avrupa ülkelerine yapılan kitlesel göç hareketinde de ekonomik nedenlerin başta geldiği görülmektedir (Abadan-Unat, 2006). Göç sürecinde ve sonrasında ise göçmenler, ilişki ağları aracılığıyla, birbirleriyle bilgi alışverişinde bulunarak, barınma ve iş bulma konusunda birbirlerine yardımcı olmuşlardır (Massey, Arango, Hugo ve diğerleri, 2008). Türkiye'den Almanya'ya işçi göçünü ele çalışmalara bakıldığında da genellikle ekonomik nedenler (Abadan-Unat, 2006; Şahin, 2010; Gelekçi, 2009; Gelekçi, 2014; Onulduran ve van Renselaar, 1975) ve ilişki ağları (Abadan-Unat, 2006; Şahin Kütük, 2012; Sirkeci, Cohen ve Yazgan, 2012; Yaman, 2014) görülmektedir. Bu çalışmada da göçün nedenlerini açıklayan ekonomi temelli göç teorileri ve göç sürecine vurgu yapan

ilişki ağları teorisi eklektik olarak kullanılmıştır. Aşağıda bu teoriler ele alınmıştır.

2.1. Ekonomi Temelli Göç Teorileri

Ekonomi temelli göç teorileri neoklâsik ekonominin makro ve mikro teorisi, yeni ekonomi teorisi, ikili emek piyasası teorisi olmak üzere dört gruba ayrılmaktadır. Bu çalışma kapsamında ise neoklâsik ekonominin makro ve mikro teorisi ile yeni ekonomi teorisi ele alınacaktır.

Neoklâsik ekonominin makro teorisine göre, uluslararası göç, emek arz ve talebindeki coğrafi farklılıklar nedeniyle ortaya çıkar (Massey, Arango, Hugo, ve diğerleri, 1993, s. 433) ve buna göre, insanlar gelir düzeyinin düşük olduğu yerlerden yüksek olduğu yerlere doğru göç etme eğilimi içerisindedir. Bu teoriler itme-çekme teorisi olarak da ifade edilmektedir. İtici faktörler, demografik büyüme, düşük yaşam standartları, ekonomik fırsat yoksunluğu, siyasal baskı gibi göçe neden olan faktörlerden oluşurken, çekici faktörler emeğe olan talep, boş araziler, cazip fırsatlar ve siyasal özgürlükler olarak ifade edilebilir (Castles ve Miller, 2008, s. 31).

Neoklâsik ekonominin makro teorisinin tersine mikro teori insan sermayesi modeli (Chiswick, 2000, s. 53) çerçevesinde bireysel seçimlere vurgu yapar. Mikro ekonomik modele göre, bireyler rasyonel aktörler olarak daha fazla kazanç elde edebilecekleri yüksek sermayeli ülkelere gitmeye karar verirler (Robinson, 2005, ss. 5-6). Ancak bireylerin göç sürecinde karşılaşması gereken birtakım harcamalar (seyahat harcamaları, göç ve iş arama sürecinde hayatını sürdürmesi için gerekli olan harcamalar, dil ve kültürü öğrenmek için yapılan harcamalar ve uyum sorunlarını çözmek için yapılan harcamalar) vardır. Bu nedenle bireyler bir maliyet-kâr hesabı yaparak göç etmeye karar verir (Massey, Arango, Hugo ve diğerleri, 1993, s. 434). Dolayısıyla mikro bakış açısına göre göç, bireysel kararlar düzeyinde ele alınmaktadır. Ancak Stark ve Bloom (1985, ss. 173-178) tarafından geliştirilen yeni ekonomi teorisi, göçü yalnızca bireylerin değil, hane halkının da rasyonel kararına dayandırır. Bu teoriye göre, hane halkı bir üyesini seçerek yurt dışına gönderir ve giden üye göç ettiği ülkede çalışarak elde ettiği kazançlarla ailesinin ekonomik faaliyetlerine kaynak sağlar. Sonuç olarak, ekonomi temelli göç teorileri kendi aralarında farklılaşmakla birlikte, temelde göçün ekonomik nedenlerle gerçekleştiği üzerinde birleşmektedirler.

2.2. İlişki Ağı Teorisi

İlişki ağı teorisi göçün nedenleriyle değil, sürdürülebilmesi ve göçün yeniden üretilmesiyle ilgilendir. İlişki ağları, hem göçmenlerin göçmenlerle kurduğu hem de göçmenlerin geride kalan aileleri, akrabaları ve arkadaşları ile bilgi alışverişi, mali yardım, iş bulma ve diğer pek çok konuda yardım almalarını sağlayan

karmaşık bir süreçtir. Bu ağlar, göçün maliyetini ve risklerini azaltarak, göçün artmasına neden olan sosyal bir sermayedir (Toksöz, 2006, s. 21; Massey, Arango, Hugo ve diğerleri, 2008, ss. 42-43). Bu noktada Faist de geniş göçmen zincirlerinin yalnızca akrabalık kanalıyla mümkün olmadığını, daha geniş bağlar aracılığıyla bilgi ve diğer kaynakların geniş gruplara yayılması sonucunda gelişeceğini söylemektedir (Faist, 2003, s. 147). Dolayısıyla göçün nedenleri kadar göçün nasıl gerçekleştiği ve göç sonrasında göçmenleri nasıl bir sürecin beklediği de göçün sürdürülebilirliği açısından oldukça önemlidir.

3. Yöntem

Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı bu çalışmada Türkiye'den Almanya'ya işçi göçünün nedenleri ile göç süreci ve göç sonrasında göçmenler arasında gelişen ilişkiler Türk sineması üzerinden görsel analiz yöntemi ile incelenmiştir.

3.1. Veri Toplama Süreci

Bu çalışmanın temel veri kaynağını görsel veri türü olarak, yurt dışına işçi göçünü anlatan üç Türk filmi oluşturmaktadır. Bu filmler şunlardır: “Almanya Acı Vatan”, “Gurbetçi Şaban”, “Sarı Mercedes”. Çalışma kapsamında analizi yapılan bu üç Türk filmine ilişkin genel bilgiler ve bunların seçilme nedenleri şu şekilde özetlenebilir:

Almanya Acı Vatan

Çalışma kapsamında görsel analizi yapılacak ilk film olan “Almanya Acı Vatan” 1979 yılında Şerif Gören tarafından çekilmiştir. Çekimlerinin büyük bir bölümü Almanya'nın Berlin kentinde gerçekleştirilen filmin yapımcısı Selim Soydan, senaristi Zehra Tan'dır. Filmin oyuncularında başta Hülya Koçyiğit ve Rahmi Saltuk olmak üzere, Mine Tokgöz, Suavi Eren, Fikriye Korkmaz, Bedri Uğur, Bigi Schöner, Orhan Alkan ve Seda Sevinç bulunmaktadır. Filmde Almanya'da göçmen işçi olarak çalışan Güldane'nin para karşılığında, Almanya'ya gitmek isteyen köylüsü Mahmut'la yaptıkları anlaşmalı evlilik ve sonrasında gelişen olaylar anlatılır. Özellikle Güldane'nin Almanya'da para kazanma ve Türkiye'ye yatırım yapma isteğiyle adeta bir makine gibi çalışmasına ve sonrasında girdiği psikolojik bunalıma dikkat çekilir. Ayrıca, Almanya'daki Türk göçmenlerin, Güldane ile evlenerek Almanya'ya gelen Mahmut'a kalacak yer ve iş bulma konusunda yardımcı olmaları da filmde işlenen konular arasındadır. Bu filmin seçilme nedeni göçün nedenlerini ve göçmenlerin hangi yollar aracılığıyla Almanya'ya gittiğini (Almanya'ya gitmek için yapılan anlaşmalı/sahte evlilikleri) ele almasıdır.

Gurbetçi Şaban

Çalışma kapsamında ele alınan ikinci film, 1985 yılında Kartal Tibet tarafından Almanya’da çekilen “Gurbetçi Şaban”dır. Yapımcılığını Memduh Ün’ün yaptığı filmin senaristleri Osman Seden ve Halit Akçatepe’dir. Filmin oyuncularında başrolde Kemal Sunal olmak üzere, Müge Akyamaç, Yavuzer Çetinkaya, Ayten Erman, Baykal Kent, Akın Tunç, Ferhan Tanseli, Reha Yurdakul ve Ertem Göreç gibi isimler bulunmaktadır. Filmde “Mark milyoneri” olmak amacıyla, turist pasaportuyla gittiği Almanya’da kaçak işçi olarak çalışan Şaban’ın ve Türk işçilerin çalışma yaşamında karşılaştığı zorluklar ve tehditler anlatılır. Şaban, Alman hükümetinin çocuk parası uygulamasını öğrenir öğrenmez, köyünde babasının adı soyadı Şaban Yıldız olan çocukları kendi çocuğu gibi gösterir ve aldığı paraları biriktirerek Almanya’da iş kurup, işveren konumuna yükselir. Bununla birlikte, filmde, Şaban’ın Almanya’ya ilk geldiğinde kalacak yer ve iş bulma konusunda akrabalarından ve onların tanıdıklarından yardım aldığı görülür. Bu filmin seçilme nedeni göçün nedenlerini ve göçmenlerin hangi yollar aracılığıyla Almanya’ya gittiğini (turist pasaportu ile Almanya’ya giden ve kaçak işçi olarak çalışan göçmeni) ele almasıdır.

Sarı Mercedes

Çalışma kapsamında analizi yapılacak son film çekimlerine 1987 yılında başlanılıp, 1992 yılında bitirilen “Sarı Mercedes”tir. Tunç Okan filmin yönetmenliğini ve senaristliğini tek başına üstlenirken; yapımcılığını, Cengiz Ergun ile paylaşmıştır. Başrolünde İlyas Salman’ın olduğu filmin diğer oyuncularında Valerie Lemoine, Savaş Yurttaş, Ali Yaylı, Tuncay Akça, Saadet Gürses, Micky Sebastian, Serra Yılmaz, Menderes Samancılar, Filiz Küçüktepe yer almaktadır. Filmde Mercedes alabilmek için gerekli parayı biriktirmek amacıyla türlü hilelere başvurarak ve sevdiği kadını geride bırakarak Almanya’ya giden Bayram’ın, aldığı “Mercedes”le Türkiye’ye gelirken, yaptığı yolculuk sırasında otomobilinin başına gelen olaylar ve kazalar anlatılır. Filmin sonunda ise “Mercedes” kaza sonucunda neredeyse kullanılamaz hale gelir ve deyim yerindeyse Bayram’a yar olmaz. Bu filmin seçilme nedeni ise göçün ekonomik ve statüsel getirilerinin sembolik ifadesi olan ve o dönemde “Alamancı” olmanın belirli göstergelerinden olan “Mercedes” marka bir otomobile sahip olma arzusunu ele almış olmasıdır.

Kısaca “Almanya Acı Vatan” ve “Gurbetçi Şaban” göçün nedenlerini ve göçmenlerin hangi yollar aracılığıyla Almanya’ya gittiğini ele alması nedeniyle seçilirken, “Sarı Mercedes” ise göç etmenin ekonomik gerekçelerinin sembolik ifadesini yansıtan “Mercedes” marka bir otomobile sahip olma arzusunu ve bunun Türk göçmen için değerini yansıtmaması bakımından seçilmiştir.

3.2. Veri Analiz Teknikleri

Bu çalışmada nitel yaklaşım biçimlerinden, nicel araştırmalardakine benzer şekilde, kuramların referans alınması (Creswell, 2014, ss. 64-65) yaklaşımı benimsenerek, göç teorileri ve daha önce Almanya'ya işçi göçü üzerine yapılan çalışmalar temel alınmıştır. Türkiye'den Almanya'ya işçi göçünün nedenleri ile göç süreci ve göçmenler arasındaki ilişkiler, seçilen filmlerdeki sahnelerin görsel analizi yapılarak incelenmiştir. Dolayısıyla sahnelerin seçiminde Türkiye'den Almanya'ya göçün nedenleri ile göç süreci ve göçmenler arasındaki ilişkiler bağlamında hazırlanan araştırma sorularına cevap oluşturabilecek sahneler seçilmiştir. Bunlar “Almanya Acı Vatan” filminde yirmi dört sahne, “Gurbetçi Şaban” filminde dokuz sahne, “Sarı Mercedes” filminde yedi sahne şeklindedir.

Bu sahnelerin seçiminden sonra temalaştırma yapabilmek için sahnelerin içerik analizi yapılmıştır. Bu kapsamda sahneler tekrar tekrar izlenerek görsel veriler ve diyaloglar kodlanmıştır. Analizler yapılırken doğrudan göç teorilerindeki kavramsallaştırmalar kullanılmamış, sahnelerdeki veriler orijinal bağlamında kodlanmıştır. Aynı zamanda filmlerin orijinal bağlamının ve temaların atlanmaması için önce Strauss ve Corbin (1998)'in herhangi bir kurama bağlı kalmadan “sürekli karşılaştırma yöntemi” kullanılarak açık kodlamalar yapılmış, daha sonra temaların benzer veya zıt olmaları bağlamında eksensel kodlamalar yapılarak alt temalar oluşturulmuştur. Son aşamada ise seçici kodlamalarla temalar oluşturulmuştur: “göçün nedenleri ve göç süreci”, “Türk göçmenler arasında dayanışma”. Temalar saptandıktan sonra her tema için üç filmin karşılaştırıldığı analiz tabloları oluşturulmuştur. Bu tablolar ise göç teorileriyle karşılaştırılarak yorumlanmıştır.

3.3. Araştırma Soruları

Bu araştırmanın temel soruları şunlardır:

- 1- Türk göçmenlerin Almanya'ya göç etme nedenleri nelerdir ve Almanya'ya göç nasıl gerçekleşmiştir?
- 2- Türk göçmenlerin Almanya'daki dayanışma mekanizmaları nelerdir?

4. Yurt Dışına İşçi Konulu Filmlerin Görsel Analizleri¹

Çalışmada görsel analiz metodu ile üç film üzerinden yapılan analizler sonrasında göçün nedenleri ve göç süreçlerine ilişkin saptanan alt temalar Tablo 1'de sunulmuştur. Buna göre, göçün nedenleri olarak “para kazanmak/Mark biriktirmek”, “Türkiye'ye yatırım yapmak”, “gelir seviyesi düşüklüğü ve aileye

¹ Bu çalışma yüksek lisans tezinden üretilmiştir ve tezde görsel veri analizleri için fotoğraf ve görseller kullanılmıştır. Bu çalışmada dergi formatı gereği analiz sonuçlarını etkilemeyecek şekilde tezde kullanılan fotoğraflar çıkarılmıştır.

bakamama” ve “Mercedes almak” alt temaları saptanırken; göç süreçleri olarak, “aile birleşimleri”, “sahte evlilik”, “yasadışı yollar” ve “dolandırıcılık” alt temaları saptanmıştır. Bunlar aşağıda detaylı olarak ele alınmaktadır.

4.1. Göçün Nedenleri ve Göç Süreci

Göçün Nedenleri

Çalışma kapsamında yapılan görsel analiz sonucunda göçün nedenleri olarak “para kazanmak/Mark biriktirmek”, “Türkiye’ye yatırım yapmak”, “gelir seviyesi düşüklüğü ve aileye bakamama” ve “Mercedes almak” alt temaları saptanmıştır. Bunlar aşağıda detaylı olarak ele alınmıştır.

Toplumsal hayatta farklı nedenlerle gerçekleşen göçün nedenleri, analiz edilen her üç filmde de farklı alt temalarla işlenmiştir. Bu alt temaların bazıları filmlerde ortak olarak saptanmakla birlikte, bazıları da yalnızca bir filme özgü olarak saptanmıştır. Bu bağlamda ilk olarak saptanan “para kazanmak/Mark biriktirmek” teması hem “Gurbetçi Şaban” hem de “Almanya Acı Vatan” filminde görülmektedir. “Gurbetçi Şaban” filminde Şaban karakteri Almanya’ya gitme nedeninin “para kazanmak” olduğunu Almanya’ya gitmek üzere bindiği otobüste şu sözlerle belirtir.

Şaban: Yolculuk nereye?

Yolcu: Köln.

Şaban: Ben de Köln’e gidiyorum, amcaoğluna. Çalışıp Mark milyoneri olacam.

Yolcu: İnşallah (Gurbetçi Şaban, film sahnesi, 02.36sn.-02.44sn).

Filmin diğer karakterleri de Şaban gibi Almanya’ya para biriktirmek amacıyla gelmiştir.

(Şaban kendisi gibi Almanya’da işçi olan Bahar’la konuşmaktadır)

Şaban: Sana eninde sonunda bi iş bulucam demiştim. Marklar da bi yandan birikecek. Sonra çok parlak bi fikrim var. Seninle...

(...)

Bahar: Benim de fikirlerim var daha fazla para kazanmak için (Gurbetçi Şaban, film sahnesi, 29.20sn.-30.13sn).

Tablo 1. “Almanya Acı Vatan”, “Gurbetçi Şaban” ve “Sarı Mercedes” Filmlerinde Göçün Nedenleri ve Göç Sürecine İlişkin Temalar

Göçün Nedenleri ve Göç Süreci								
Göçün Nedenleri					Göç Süreci			
	Para Kazanmak/ Mark Biriktirmek	Türkiye'ye Yatırım Yapmak	Gelir Seviyesi Düşüklüğü ve Aileye Bakamama	Mercedes Almak	Aile Birleşimi	Sahte Evlilik	Yasadışı Yollar	Dolandırıcılık
Almanya Acı Vatan	2	5	1		4	7		
Gurbetçi Şaban	2						1	
Sarı Mercedes				1				4
Toplam Sahne Sayısı	4	5	1	1	4	7	1	4

Göçün ekonomik nedenlerine odaklanan “Almanya Acı Vatan” filminde de Almanya’da işçi olarak çalışan Güldane ve kocası Mahmut, aile bütçelerini birikim yapmayı sağlayacak şekilde yapmaktadırlar. Bu konuda Güldane, kararlılıkla para biriktirmeyi sürdürürken; Mahmut, göçmen işçilerin para kazanmak için rezillik çektiklerini düşünerek aynı zamanda göçmen işçilerin yaşam koşullarına da bir eleştiri getirmektedir.

Güldane: Hepsi 2060 lira. 110 lira kira, 90 lira taksit, 500 lira katın borcuna, 900 lira da bankaya.

Mahmut: Çok güzel.

(...)

Güldane: Bu da sana, bu da bana.

Mahmut: Ama bunlarla ben ne yaparım.

Güldane: Sıkmazsak nasıl Mark biriktiricez? Memlekette bi kat daha alırsak belki kurtuluruz. 3000 lira kira, 3000 lira daha gelirse 6000 lira.

Mahmut: 6000 lira neye yeter. 200 Docce Mark. 1 Mark 30 lira. (Almanya Acı Vatan, film sahnesi, 59.11-60.04)

Mahmut: Para... Para. İstersen sigaranı yak bunlarla! Para için değil mi bunca rezillik ha! Al işte al! Üç borcumdan 1300 Docce Mark. Al, al, al, al (Almanya Acı Vatan, film sahnesi, 61.43sn.-72.04sn).

Almanya’daki Türk işçilerin kazandıkları paraları biriktirmek istemelerinin nedenlerinden birisi de “Türkiye’ye yatırım yapmak”tır. “Almanya Acı Vatan” filminde “Türkiye’ye yatırım yapmak” teması evlilik örneği üzerinden işlenerek, Güldane’nin kendisi gibi Almanya’ya çalışmaya gitmek isteyen köylüsü Mahmut’la para karşılığında yaptığı anlaşmalı evlilik anlatılır. Güldane’nin bu evliliği kabul etmesindeki amacı Türkiye’ye yatırım yapmak amacıyla aldığı taşınmazların parasını ödeyebilmektir.

(Güldane yaptığı evlilik hakkında annesiyle konuşmaktadır)

Güldane: (...) Kolay mı? 550 bin katın borcu. 30 bin de tarla 580 bin. Bunların hepsini ben çalışıp ödeyeceğim. Sana da para yolluyorum. Tabi parayla evlenirim. Laf olsun diye evleniyorum. Kime ne! (Almanya Acı Vatan, film sahnesi, 06.55sn.-07.23sn).

(Güldane yaptığı evliliği arkadaşlarına anlatmaktadır)

Güldane: (...) Buraya gelmek istiyormuş. Önce olmaz dedim, ısrar etti. Bi tarla yaptı üstüme, bi de inek (Almanya Acı Vatan, film sahnesi, 17.08sn.-17.17sn).

Filmde Güldane’nin Türkiye’ye yatırım yapma isteği sürekli işlenmekte ve Güldane’nin sürekli bu isteklerini gerçekleştirmenin hayaliyle yaşadığı görülmektedir.

Güldane: Katın borcu... Katın borcu... Katın borcu biterse... Katın borcu biterse bi kat daha, bi kat daha... bi kat daha alırsam, bi kat daha alırsam... (Almanya Acı Vatan, film sahnesi, 26.33sn.-26.55sn).

“Almanya Acı Vatan” filmindeki Türk işçiler Almanya'ya yalnızca “Türkiye’ye yatırım yapma isteği ile değil, aynı zamanda Türkiye’deki gelir seviyeleri düşük olduğu ve bu nedenle ailelerine bakamadıkları için de gelmişlerdir. Bu bağlamda “gelir seviyesinin düşüklüğü ve aileye bakamama” da göçün nedenleri temasına dayalı olarak saptanan bir diğer alt temadır. Filmde, on beş senedir Almanya’da çöpçülük yaparak, kazandığı paraların çoğunu Türkiye’deki ailesine gönderen Veysel, Türkiye’de elde ettiği gelirin düşük olması ve ailesinin ihtiyaçlarını karşılamaya yetmemesi nedeniyle Almanya’ya göç etmiştir.

Veysel: Köyde atı davarı sattık öyle geldik buraya. 8 çocuk 2 de biz 10 nüfus. Hepsi elime bakar. Çalıştık didindik doymadık! Acaba biz mi beceriksiz diye düşünüyorum. Değil. O zaman... 15 yılda ne kazandım bilmem. Şimdiki aylığım 1000 lira. Bunun 600 lirasını çocuklara gönderiyorum. Kira mira gerisiyle de ben idare ediyorum gari. Çocuklar bizim gibi olmasın, okutalım dedik (...) (Almanya Acı Vatan, film sahnesi, 79.01sn.-79.31sn).

Almanya’daki Türk işçiler için lüks tüketimin bir sembolü olan “Mercedes” marka otomobil almak da yine bir göç nedeni olarak yalnızca “Sarı Mercedes” filminde alt tema olarak saptanmıştır. Filmin temel karakteri Bayram, diğer iki filmin temel karakterleri gibi Almanya’da işçi olarak çalışıp, para biriktirmektedir. Ancak Bayram’ın para biriktirmesinin nedeni Almanya’ya geliş nedeni olan “Mercedes almak”tır.

Bayram: Nefsimizden az vermedik Balkız’ı alcaz diye. Almanya’ya gitmeseydim alabileceğim de yoktu ya. Yine de iyi başardın Bayram. Sen trenle git Mercedes’le dön. Olacak iş mi be! (...) (Sarı Mercedes, film sahnesi, 27.07sn.-27.52sn).

Göç Süreci

Yapılan görsel analiz sonucunda göç süreçleri olarak, “aile birleşimleri”, “sahte evlilik”, “yasadışı yollar” ve “dolandırıcılık” temaları saptanmıştır. Bunlar aşağıda detaylı olarak ele alınmaktadır.

Göçün nedenleri kadar göç sürecinin nasıl gerçekleştiği de önemlidir ve göç süreci içinde bulunduğu dönem itibarıyla değişik şekillerde gerçekleşmiştir. Zira “Almanya Acı Vatan” filmi de Almanya’nın artık işçi alımı yapmadığı ancak göçmen politikası kapsamında aile birleşimine dayalı göçe izin verdiği bir dönemde (1979) yapılmıştır. Buna göre, Türkiye’den Almanya’ya gelmek isteyen Mahmut’a da Almanya’da çalışan arkadaşları tarafından ancak

Almanya’da çalışan biriyle evlenerek Almanya’ya gelebileceği söylenir. Bunun üzerine Mahmut daha önce de belirtildiği üzere para karşılığında Güldane ile sahte bir evlilik yapar. Bu bağlamda “göç süreci” teması kapsamında belirlenen “aile birleşimi” ve “sahte evlilik” alt temaları “Almanya Acı Vatan” filminde saptanmıştır.

Mahmut: Musa be ben de senin gibi Almancı olmak istiyorum.

Yardım et bana. Nasıl gelinir oraya?

Musa: Gelemezsin oğlum Almanya artık işçi mişçi almıyor.

Mahmut: Yok mu bir çaresi?

(...)

Musa: Mahmut bak hele bir yolu var. Sizin aşağıdaki mahalleden Kırçalı’nın kızı var ya.

Mahmut: Var...

Musa: İşte o kızla Güldane mi ne? Onunla evlenirsen olur. Tabi evlenince... kocası. Bakımlı olarak yanına aldırır seni. Ama kaçak maçak bi iş bulur çalışırsın.

Mahmut: Sağ ol abi.

Musa: Sonra da gelsin oturma izni (Almanya Acı Vatan, film sahnesi, 02.00sn.-02.56sn).

Almanya’nın işçi alımını durdurduğu dönemde göçün yasadışı yollarla gerçekleşmesine vurgu yapan “Gurbetçi Şaban” filminde ise göç süreci “yasadışı yollar” aracılığıyla gerçekleşmiştir. Turist pasaportu aracılığıyla Almanya’ya gelen Şaban Almanya’da çalışma ve oturma izni olmamasına rağmen çalışmak istemektedir.

Şaban: Yani turist pasaportuyla geldik diye iş bulamayacakmıyız Almanya’da?

Şaban’ın amcasının oğlu: Valla Şaban çok zor. Sonra oturma iznin de yok. (...) (Gurbetçi Şaban, film sahnesi, 08.11sn.-08.57sn).

“Göç süreci” teması altında saptanan özellikle “aile birleşimleri” ve “yasadışı yollar” alt temaları göçmen politikaları kapsamında gelişen ve Türkiye’den Avrupa’ya işçi göçü tarihinde de çok yaygın olarak görülen temalardır. Ancak filmler analiz edilirken, Sarı Mercedes filminde göç sürecinin dolandırıcılık kanalıyla gerçekleştiği saptanmış ve Almanya’ya işçi olarak gitmek isteyen Bayram’ın, Almanya’ya gitmeye çalışan arkadaşını dolandırarak onun yerine Almanya’ya gittiği görülmüştür.

4.2. Türk Göçmenler Arasında Dayanışma

Çalışmada görsel analiz metodu ile üç film üzerinden yapılan içerik analizi sonrasında Türk göçmenler arasındaki dayanışmaya ilişkin Tablo 2’deki alt temalar saptanmıştır. Bunlar, “adres bulmada yardımcı olma”, “kalacak yer

ayarlar”, “iş bulma”, “birlikte olma/yalnız bırakmama” ve “dındaş dayanışması” şeklindedir.

Tablo 2. “Almanya Acı Vatan”, “Gurbetçi Şaban”, ve “Sarı Mercedes” Filmlerinde Türk Göçmenler Arasında Dayanışmaya İlişkin Temalar

Türk Göçmenler Arasında Dayanışma					
	Adres Bulmada Yardımcı Olma	Kalacak Yer Ayarlama	İş Bulma	Birlikte Olma/Yalnız Bırakmama	Dındaş Dayanışması
Almanya Acı Vatan	1	3	1		
Gurbetçi Şaban	1	2	2		1
Sarı Mercedes				2	
Toplam Sahne Sayısı	2	5	3	2	1

“Türk göçmenler arasında dayanışma” altında ele alınan alt temalar birbirleriyle ilişkili olup Almanya’ya yeni gelen Türk göçmenlerin deneyimli göçmenler tarafından yalnız bırakılmadığını ve göçmenlerin birbirleriyle özellikle barınma ve iş bulma konusunda dayanışma içinde olduklarını göstermektedir. Bu bağlamda, hem “Almanya Acı Vatan” hem de “Gurbetçi Şaban” filmlerinde deneyimli göçmenlerin Almanya’ya yeni gelen göçmenlere adres bulmada yardımcı olduğu, kalacak yer ve iş bulmada dayanışma içinde oldukları görülür. Bu alt temaları ayrı ayrı değerlendirdiğimizde deneyimli göçmenler “Almanya Acı Vatan”da Mahmut’a, “Gurbetçi Şaban”da da Şaban’a gidecekleri adresleri bulmak için yardımcı olurlar.

Yunus: Hemşerim adım Yunus. İzmir’in Eşref Paşa’sındanım. Adres sorucan heralde ha. Gel arabam şurda (Almanya Acı Vatan, film sahnesi, 27.33sn.-28.27sn).

Yine hem “Almanya Acı Vatan” hem de “Gurbetçi Şaban”da göçmenlerin akrabaları tarafından onlara kalacak yer ayarlanır.

Mahmut: Yatacak yer ve de iş bulmam lazım.

Yakup: Bak amcaoğlu yukarda bi yer var. Kaloriferli ha. Bi süre orda idare edersin (Almanya Acı Vatan, film sahnesi, 28.28sn.-29.04sn).

Yeni gelen göçmenlerin akrabaları hatta arkadaşları “kalacak yer bulma” konusunda olduğu gibi “iş bulma” konusunda da dayanışma içindedir.

Talat: Mahmut sana inşaatta bi iş buldum.

Mahmut: Sağ ol abi.

Talat: Yarın sabah ubanın önünde buluşur gideriz (Almanya Acı Vatan, film sahnesi, 55.36sn.-55.43sn).

Bahar'ın Eniştesi: Şaban kardeş sen gene de metro inşaatına bi uğrayıver.

Orda Türkler çalışıyo bakarsın bi şey çıkar.

Bahar'ın ablası: Haa iyi akıl ettin.

Bahar'ın eniştesi: Ben sana adresi yazıp veririm.

Şaban: Sağ ol arkadaş (Gurbetçi Şaban, film sahnesi, 08.11sn.-08.57sn).

Filmlerin analizi sırasında göçmenlerin yalnızca iş bulma, kalacak yer ayarlama gibi konularda dayanışma içinde olmadığı, aynı zamanda birbirlerinin evlerinde toplanarak birbirlerini yalnız bırakmadıkları görülmüştür. Bu bağlamda “birlikte olma/yalnız bırakmama” da bir alt tema olarak “Türk göçmenler arasında dayanışma” teması kapsamında ele alınmış ve “Sarı Mercedes” filminde saptanmıştır.

Veli: Bu akşamüstü toplanıcaz, istersen sen de gel. Eğleniriz biraz. Böyle gurbette yalnızlık yaramaz adama.

Bayram: Sağ ol Veli, sen de olmasan kimse bu Bayram da nasıldır acaba demiyor (Sarı Mercedes, film sahnesi, 36.06sn.-36.20sn).

Almanya’da çeşitli milletlerden olan göçmenlerin heimda² birlikte yaşadığına dikkat çekilen “Gurbetçi Şaban” filminde farklı milletlerden olan göçmenlerin kavgası sırasında Türk göçmenlerin Müslüman olan farklı milletlerden göçmenlerle bir tür dindaş dayanışması içinde olduğu görülmektedir.

Bahar: Kız şunlara bak Yunanlılar bir olmuşlar dindaşlarımızı dövüyorlar.

Yürü şu keferelere hadlerini bildirelim. Savulun savulun Türkler geliyor!

(Gurbetçi Şaban, film sahnesi, 18.32sn.-19.50sn).

Sonuç ve Tartışma

Türkiye’den yurt dışına ilk kitlesel göç hareketi 1960’lı yıllarda başta Federal Almanya olmak üzere Batı Avrupa ülkelerinin rotasyona dayalı işçi alımı çerçevesinde başlamıştır. Ancak zaman içerisinde göçmenlerin büyük bir kısmı aile birleşimi yasasıyla ailelerini de yanlarına alarak Almanya’da kalıcı olma eğilimi göstermişlerdir (Abadan-Unat, 2006). Göçün ilk dönemlerinde öngörülemeyen bu eğilim, pek çok toplumsal değişimi de beraberinde getirmiştir. Bu noktada göç olgusu toplumsal değişimlerin önemli yansıtıcılarından biri olan sinemaya da yansımış ve Türk sinemasında özellikle göçmenlerin yurt dışında yaşadığı toplumsal ve kültürel sorunların

² Heim: Almanya’ya giden işçiler “heim” adı verilen kolektif yurtlarda kalmıştır (Abadan-Unat, 2006, s.60).

belirginleşmesiyle, bu sorunları gündeme getiren filmler yapılmaya başlanmıştır. Bu kapsamda çekilen filmlerden “Almanya Acı Vatan” ve “Gurbetçi Şaban” göçün ekonomik nedenlerini ve göçmenler arasındaki ilişki ağlarını vurgularken; daha sonraki yıllarda çekilen “Sarı Mercedes” filmi de lüks tüketimin bir göstergesi olan “Mercedes” marka otomobilin Almanya’daki Türkler açısından önemini ele almaktadır.

Bu çalışmanın amacı ise Türk göçmenlerin Almanya’ya göç etme nedenlerinin, göçün hangi yollar aracılığıyla gerçekleştiğinin ve göç sonrasında göçmenlerin kendi aralarında gelişen ilişkilerin “Almanya Acı Vatan”, “Gurbetçi Şaban” ve “Sarı Mercedes” filmlerinde nasıl yansıtıldığını görsel analiz yöntemi ile incelemektir. Bu bağlamda araştırma soruları oluşturularak, bu soruların cevaplarına göre üç filmde iki tema saptanmıştır. Bunlar: “göçün nedenleri ve göç süreci” ve “Türk göçmenler arasında dayanışma” şeklindedir. Bu temalara ilişkin alt temalar ise şu şekildedir: Göçün nedenine ve göç sürecine ilişkin alt temalar, “para kazanmak/Mark biriktirmek”, “Türkiye’ye yatırım yapmak”, “gelir seviyesi düşüklüğü ve aileye bakamama”, “Mercedes almak”, “aile birleşimleri”, “sahte evlilik”, “yasadışı yollar” ve “dolandırıcılık”tır. Türk göçmenler arasındaki dayanışmaya ilişkin alt temalar ise, “adres bulmada yardımcı olma”, “kalacak yer ayarlama”, “iş bulma”, “birlikte olma/yalnız bırakmama”, “dındaş dayanışması” şeklindedir.

Ekonomi temelli göç teorilerine baktığımızda, neoklâsik ekonominin makro teorisine göre, gelir düzeyinin düşük olması göç etmeye neden olan itici bir faktörken; göç edilen ülkede daha yüksek bir gelir düzeyine sahip olmak, çekici bir faktördür (Castles ve Miller, 2008, s. 31). Öte yandan, neoklâsik ekonominin mikro teorisine göre, bireyler rasyonel bir düşünceyle daha yüksek kazanç elde edeceği, sermayesi yüksek olan ülkelere göç etmeye karar verirler (Robinson, 2005, ss. 5-6). Bu bağlamda “Almanya Acı Vatan” filminde Almanya’ya göç etme nedeni, ekonomi temelli olarak para kazanmak/Mark biriktirmek şeklindedir. “Gurbetçi Şaban” filminde ise filmin ana karakteri Şaban Almanya’ya “Mark milyoneri” olmak amacıyla gitmektedir. Özellikle birinci kuşak göçmen işçilerin Almanya’ya gitmelerinin ve orada para biriktirmelerinin en önemli amacı ise Türkiye’ye döndüklerinde kendilerine ait bir işletme açabilmektir (Abadan-Unat, 2006, s. 60). “Almanya Acı Vatan” filminde ise Güldane kazandığı paralarla sürekli Türkiye’ye yatırım yapmakta ve eşi Mahmut’la bir dükkân açabilmeyi düşünmektedir. Bu bağlamda Güldane’nin davranışı, Penninx ve van Velzen’in (1975) yaptıkları çalışmayla benzer özellikler göstermekte olup, Penninx ve van Velzen’in çalışmasında da yurt dışına çalışmaya giden işçilerin birikimlerinin büyük bir bölümünü, Türkiye’de ev yapımı için harcadığı görülmektedir. Öte yandan “Almanya Acı Vatan” filminde Veysel karakterinin Almanya’ya para kazanmak için gitmesinin altında

yatan neden, Türkiye'deki gelir seviyesinin düşük olması ve ailesine bakamamasıdır. Bu bağlamda gelir seviyesinin düşük olması ve ailenin ekonomik olarak geçinememesi göçe neden olan itici bir etken olmakla birlikte, Veysel'in ailesinden ayrılıp Almanya'ya gelmesi ve elde ettiği gelire ailesine bakması, Stark ve Bloom (1985, ss. 173-178) tarafından geliştirilen yeni ekonomi teorisinin örneğini göstermektedir. Yeni ekonomi teorisine göre, göç hane halkının rasyonel kararıdır ve hane halkının yurt dışına gönderdiği üyesi elde ettiği gelire ailesinin ekonomik faaliyetlerine kaynak sağlamaktadır.

Göç olgusunu açıklayan önemli teorilerden biri olan ilişki ağı teorisi göçün nedenlerinden çok, göçün sürdürülebilmesine odaklanmaktadır. İlişki ağı teorisine göre, göç edilen ülkede göçmenler aracılığıyla bir toplumsal ağ oluşturulur ve bu ağlar aracılığıyla yeni gelen göçmenlere bilgi ve mali kaynak aktarımı yapılarak, iş bulma konusunda destek olunur (Toksöz, 2006, s. 21; Massey, Arango, Hugo ve diğerleri, 2008, ss. 42-43). Bu bağlamda üç filmde de ilişki ağı teorisinin çeşitli yansımaları görülmektedir. “Almanya Acı Vatan” ve “Gurbetçi Şaban” filmlerinde ilişki ağları, Türk göçmenler arasındaki dayanışmada kendini göstermektedir. Her iki filmde de Almanya'ya yeni gelen göçmenler olan Mahmut ve Şaban'a, yakınları ve deneyimli göçmenler tarafından kalacak yer, iş bulma, gideceği adrese ulaşma konularında yardım edilir. “Gurbetçi Şaban” filminde dikkat çeken diğer bir nokta Türk göçmenlerin din temelinde de bir dayanışma içinde olmasıdır. Türk göçmenler Müslüman olmayanlarla yapılan bir kavgada Müslümanların yanında yer alarak bir nevi dindaş dayanışması içine girmektedir. İlişki ağı teorisine ilgili dikkat çeken bir nokta da “Almanya Acı Vatan” filminde Almanya'ya gitmek isteyen Mahmut'un Almanya'da çalışan köylüsü Güldane ile anlaşmalı/sahte bir evlilik yapması örneğinde görülür. Çünkü Mahmut, kendi köylüsü ve aynı zamanda deneyimli bir göçmen olan Güldane ile ilişkileri aracılığıyla Almanya'ya gitmektedir. Güldane ile Mahmut'un anlaşmalı olarak başladıkları evlilikleri normalleştiğinde de Mahmut Güldane'nin eşi olması nedeniyle Almanya'da kalabilmektedir. Ayrıca bu sahneler 1970'li yıllarda yürürlüğe konan aile birleşimi yasasına da gönderme yapmakta ve Mahmut Almanya'ya işçi olarak değil, aile birleşimi yasasının kendisine sunduğu olanak dâhilinde gitmektedir. Son olarak, “Sarı Mercedes” filminde Türk göçmenlerin birbirlerini yalnız bırakmadığı ve evlerde toplanarak biraraya geldikleri görülmektedir. Dolayısıyla göç sürecinde ve göçmenlerin kendi aralarında geliştirdiği dayanışmada ilişki ağları teorisi görülmektedir. Ayrıca “Sarı Mercedes” filminde “göç süreci” bulgusu altında saptanan “dolandırıcılık” teması da her ne kadar göç teorileri kapsamında yer almasa da göçmen için Almanya'ya gidebilmenin önemini göstermesi ve dolandırıcılık gibi bir yolu göze alması bağlamında dikkat çekicidir.

Sonuç olarak, üç filmde de göç, ekonomik nedenlerle gerçekleşmiş ve Türk göçmenler daha fazla kazanç elde etmek için Almanya'ya göç etmişlerdir. Bu bağlamda bu üç filmde göçün nedenine dair elde ettiğimiz bulgular ekonomi temelli göç teorilerinin bir yansıması niteliğindedir. Özellikle “Almanya Acı Vatan” ve “Gurbetçi Şaban” filmlerinde de göçün sürecine odaklanılarak, Türk göçmenlerin Almanya'ya hangi yollar aracılığıyla gittiği ve göç sonrasında gelişen Türk göçmenler arasındaki dayanışma ele alınmıştır. “Sarı Mercedes” filminde de Almanya'daki Türk göçmenlerin birbirini yalnız bırakmayarak, yine bir dayanışma içinde oldukları görülmüştür. Bu bağlamda üç filmde de ilişki ağları teorisinin yansımaları tespit edilmiştir. Çalışma kapsamında incelenen bu filmler daha çok 1970'lerin sonu ve 1980'li yılları yansıtmaktadır. Günümüzde ise ulusal ve küresel bağlamda yaşanan toplumsal değişmelerle göçün nedenleri çeşitlenerek, göç ve göç süreci daha da önemli hale gelmiştir. Bu bağlamda göçün günümüzdeki nedenlerini ve göçmenler arasında kurulan ilişki ağlarını ele alan filmlerin yapılması ve bu filmlerin sosyolojik çalışmalarla değerlendirilmesi göç sosyoloji açısından önemli veriler sağlayacaktır.

Kaynakça

- Abadan-Unat, N. (2006). *Bitmeyen Göç Konuk Ötesi İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa* (2. bsm.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Castles, S. ve Miller, M. J. (2008). *Göçler Çağı Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri* (B. U. Bal ve İ. Akbulut, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Chiswick, B. R. (2000). Are Migrants Favorably Self-Selected? An Economic Analysis. *Migration Theory: Talking Across the Disciplines*, (C. D. Brettel and J. F. Hollifield, Ed.) içinde (ss. 52-74). New York: Routledge.
- Creswell, J. W. (2014). *Araştırma Deseni-Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*. Ankara: Eğiten Kitap.
- Dorsay, A. (2004). *Sinemamızda Çöküş ve Rönesans Yılları (Türk Sineması 1990-2004)*. İstanbul Remzi Kitabevi.
- Esen, Ş. (1993). Türk Sinemasında Dış Göç Olayı. *Marmara İletişim Dergisi*, 4, 19-28.
- Faist, T. (2003). *Uluslararası Göç ve Ulusaşırı Toplumsal Alanlar*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Geleççi, C. (2014). Avusturya'da Yaşayan Türklerin Türkiye ile Bağları ve Evlilik Göçü. *Bilig*, 21, 179-204.
- Geleççi, C. ve Köse, A. (2009). *Misafir İşçilikten Etnik Azınlığa Belçika'daki Türkler*. Ankara: Phoenix Yayınları.
- Gitmez, A. S. (1983). *Yurt Dışına İşçi Göçü ve Geri Dönüşler, “Beklentiler... Gerçekleşenler...”*. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Karadoğan, A. (2005). *Film Çeviriyorum Abi Şerif Gören Sineması'nda Öykü, Söylem ve Tematik Yapı*. Ankara: Phoenix Yayınevi.

- Koçak, S. (2015). *Türkiye'den Yurt Dışına İşçi Göçünün Türk Sinemasına Yansıması: Almanya Örneği Üzerinden Görsel Analiz*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G. ve diğerleri, (1993). Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review*, 19(3), 431-466.
- Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G. ve diğerleri. (2008). *World in Motion: Understanding International Migration at the Millenium*. Oxford, New York: Clarendon Press.
- Onulduran, E. ve Van Renselaar, H. (1975). Uluslararası İlişkiler, Hukuksal ve Siyasal Boyutlar. *Göç ve Gelişme Uluslararası İşçi Göçünün Boğazlıyan İlçesindeki Etkileri Üzerine Bir İnceleme*, (N. Abadan-Unat, N. Keleş, R. Penninx, H. Van Renselar, L. Van Velzen, L. Yenisey Ed.) içinde (ss.28-47). Ankara: NUFFIC, IMWOO, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi.
- Robinson, R. (2005). *Beyond The State-Bounded Immigration Incorporation Regime, Transnational Migrant Communities: Their Potential Contribution to Canada's Leadership Role and Influence in a Globalized World*. Ottawa: The North-South Institute.
- Sirkeci, İ., Cohen, J. ve Yazgan, P. (2012). Türk Göç Kültürü: Türkiye ile Almanya Arasında Göç Hareketleri, Sosyo-Ekonomik Kalkınma ve Çatışma. *Migration Letters*, 9(4), 373-386.
- Stark, O. ve Bloom, D. E. (1985). The New Economics of Labor Migrant. *American Economic Review*, 75(2), 173-178.
- Strauss, A. and Corbin, J. (1998). Basic of Qualitative Research: Procedurs and Techniques for Grounded Theory. SAGE, London.
- Şahin, B. (2010). *Almanya'daki Türkler Misafir İşçilikten Ulusötesi (Transnasyonel) Bağların oluşumuna Geçiş Süreci*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Şahin Kütük, B. (2012). Almanya'daki Ekonomilere İşçi Göçü Olarak Ulusötesi Evlilikler. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 16, 173-190.
- Şahin Kütük B. (2015). Türkiye'den Batı Avrupa'ya İşçi Göçünün Sosyolojik Çalışmalara Yansımaları. *Sosyoloji Konferansları*, 52(2), 391-436. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Metodoloji ve Sosyoloji Araştırmaları Merkezi, İstanbul.
- Toksöz, G. (2006). *Uluslararası Emek Göçü*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Tuna, O. (1968). İşçilerimizin Yurda Dönüş Meseleleri. *İstanbul Üniversitesi Fakültesi Mecmuası*, 19, 351-372.
- Yaman, G. (2014). Göçmen İlişkiler Ağının Ulusötesi Göçe Etkisi: Belçika'daki Emirdağlılar Örneği. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 14, 281-299.